

Széchenyi István és az Al-Duna-szabályozás

Deák Antal András
történész, főmuzeológus
Duna Múzeum

Közismert Kossuth kissé álszent, de találó bókja, amikor Széchenyit a „legnagyobb magyar”-nak nevezte. Ugyancsak egy másik ellenfele, Metternich, az Al-Duna-szabályozás vonatkozásában jellemezte őt frappánsan ironikus megjegyzésével: *Ez a Széchenyi azt gondolja magáról, hogy ő fedezte fel a Dunát. Széchenyi valóban hihetetlen elkötelezettséggel vállalta fel az Al-Duna-szabályozás gondját: Dolgozom szorgalmasan és önérzettel. Ha levágják szárnyaimat – a lábaimon járok. Ha levágják lábaimat – a kezemen megyek. Ha azokat is kitépik, hason fogok csúszni.*

Nem más, mint a feladat monumentalitása váltotta ki belőle ezt az elszántságot. Olyanra vállalkozott, amit még előtte senki meg sem mert próbálni: az Al-Dunát a hajók, sőt a gőzhajók számára járhatóvá tenni!

Az Al-dunai szakaszon hét helyen leselkedett alattomos veszély a hajókra: Stenka, Kozla, Dojke, Tachtalia, Greben, Jucz és a Vaskapu örvényes, zátonyos forгатagainál. Az utóbbi volt a leghírhedtebb.

Vaskapu – Ha a víz alacsony, akkor egyesek állítása szerint ügyes ugró szikláról-sziklára szökdécselve átjuthat az egyik partról a másikra. (Sz.I.)

A munkálatokat 1833-ban kezdték meg, ahol a vezető mérnök Vásárhelyi Pál volt. Az mindjárt az elején nyilvánvalóvá vált, hogy kisvíznél a hajózás biztonságát nem tudják megoldani. Két lehetséges megoldás közül választhattak: zsilipekkel ellátott csatornákkal megkerülik a kritikus folyószakaszokat, vagy pedig 122 km hosszan a parton utat építenek. Vásárhelyi Pál, az Al-Duna-szabályozás igazgató mérnöke készített ugyan terveket az előbbi megoldásra, de azoknak sem technikai, sem pénzügyi alapon nem volt realitásuk.

Realitása egy 4-5 m széles, helyenként sziklába vájt, a Széchenyiről elnevezett útnak volt. Ezt Báziástól Turnu Severinig meg is építették.

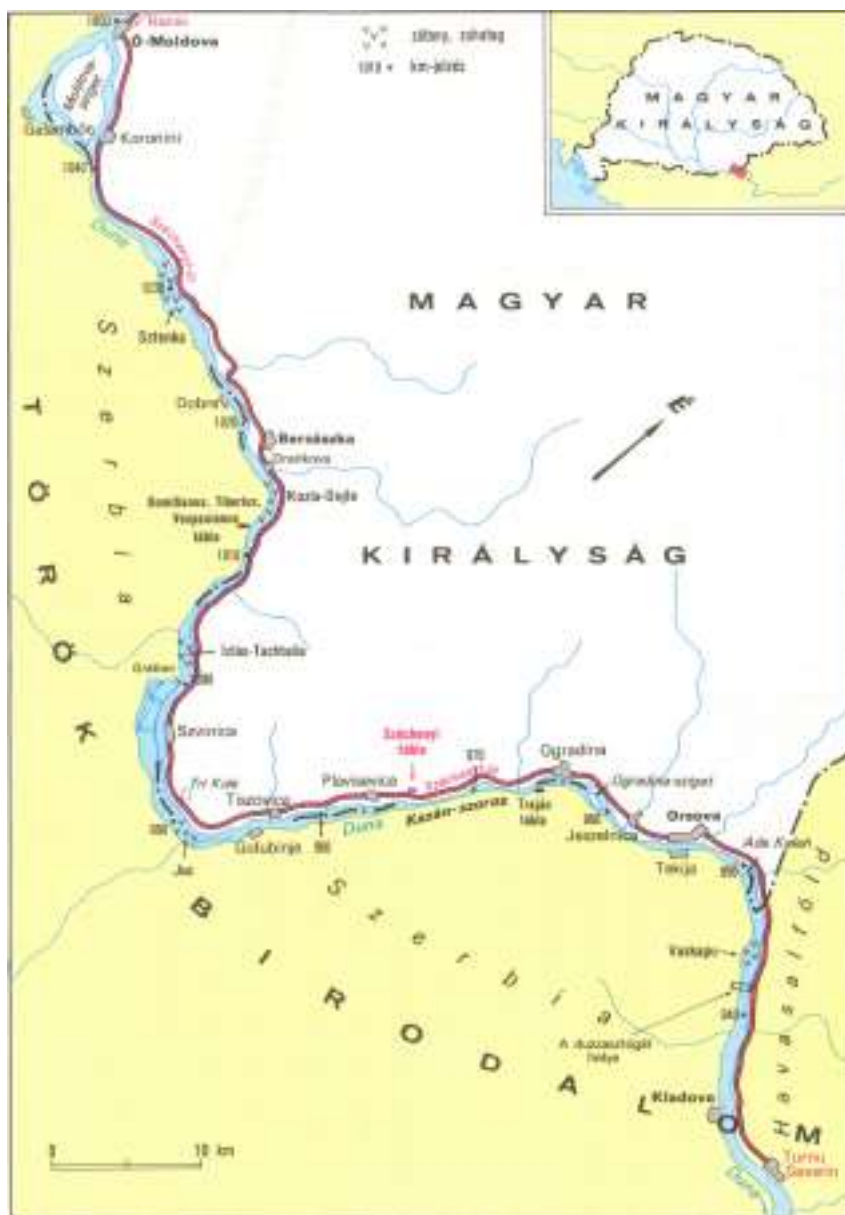
Széchenyi-út a Kazán-szorosban (George Hering)

Festmények, metszetek és leírások őrzik, milyen embert próbáló és veszélyes vállalkozás lehetett mind a folyó medrének feltérképezése, mind a medermunkálatok végzése, mind pedig a Kazán-szorosban a lenge csónakokra épített állványokon egyensúlyozva a függőleges sziklafalba utat vésni. Nem akárki mert vállalkozni rá. Megfelelő munkaerőt sem volt könnyű Széchenyinek találni. A mérnökök esetében hasonló volt a helyzet: az ő feladatuk is embert próbáló volt: [...] *Nagy részént őszi időt, egy falombokkal össze font kunyhóban töltvén el – panaszolja az egyik mérnök –, a lég minden viszonytagságainak, egészségünk nem csekély fogyatkozásával ki valánk téve [...]* Vaskapu zuhatagain legfélőbb kincseinkkel, életünkkel játszottunk.¹ Ebben a sorsban osztozott velük Széchenyi is! 1834. késő őszén még az Al-Dunán volt.² Nála összpontosult az építkezés minden gondja. Neki kellett munkásokról, mérnökökről, pénzről, sőt szerszámokról is gondoskodnia!

A sziklazátonyoknál, a Kazán-szoros rohanó árjainál kiszámíthatatlanságuk miatt jobban aggasztották Széchenyit a legyőzendő *diplomáciai nehézségek*. A Balkánnak ez a része politikailag rendkívül zavaros, összetett és tisztázatlan volt.

¹ Kecse Ferenc levele Széchenyi Istvánhoz, melyben Wolframm és Weiss mérnöktársai nevében felemeltapidíjat kér az Al-Dunánál eltöltött időre. Magyar Vízügyi Múzeum (továbbiakban MVM) 28.17.100.

² MVM 28.17.659.

Ha a korabeli politikai állapotokat feltüntető térképre pillantunk, szemünkbe ötlik egy nagyon furcsa képlet: Széchenyi vizet szabályoz és utat épít idegen országokban, Szerbiában és Moldvában, amely országoknak saját fejedelme és vajdája van, akik ugyanakkor ki vannak szolgáltatva a két nagyhatalom, Oroszország és a Török Birodalom akaratának. Ahhoz tehát, hogy az Al-Duna szabályozásának ismert munkálatait elvégezhesse, meg kellett szereznie a szerb fejedelem, a havasalföldi vajda, a török császár és az orosz cár hozzájárulását. A helyzet azonban még ennél is bonyolultabb. Isztanbul messze van, és a szerb területen a pasák az urak. Szentpétervár is messze van, és Havasalföldön az orosz Kiszeljov tábornok parancsol. Széchenyi, ha céljait el akarta érni, ezeket a számára idegen, sokszor ellenséges hatalmasságok és hatalmak beleegyezését és támogatását kellett az ügynek megnyernie. Képtelenül nagy diplomáciai feladat, amit nem akárki tudott volna megoldani. Széchenyinek sikerült...

A továbbiakban az Al-Duna-szabályozásnak ezen kevésbé ismert aspektusát szeretném megmutatni.

Amikor Széchenyinek az 1830. évi, a Desdemonán tett Al-dunai felderítő útjáról beszélünk, figyelmen kívül szoktuk hagyni, hogy ő ekkor nemcsak a Dunára koncentrált, és nemcsak a hajózási akadályokkal, hanem a politikai problémákkal is számolt. Éppen ezért diplomáciai vonatkozásban is egyengette az utat tervei megvalósításához. **Milos Obrenovics** szerb fejedelemmel Pozsarevácon találkozott.³ Visszatérőben a határról

³ Obrenovics az 1815. évi felkelés élén a törökök ellen részleges sikereket ért el; a városokban és a várakban a török maradt az úr. 1820-ban a szultán Szerbiát autonóm fejedelemségnek, Milos Obrenovicsot pedig örökjogú fejedelemnek ismerte el.

Széchenyi köszönetet mondott neki a szíves fogadtatásért. Idézem: *Emlékezetemben Szerbia örökre kedves emlékként él, és remélem, földjére még többször visszatérhetek. Addig is bízom abban, jóságos Fejedelem, hogy ajánlatomat igénybe veszi és Bécsben, valamint Pesten ügyei szószólójának fog tekinteni. Ezekből a sorokból arra lehet következtetni, hogy Széchenyi beavatta Obrenovicsot Al-dunai terveibe. Ezt látszik megerősíteni a levél folytatása is: Szerbia és Magyarország érdekei oly szorosan fonódnak össze, hogy akár akarjuk, akár nem, fokozatosan kényszerülünk egyre jobb barátokká válni. – Adja Isten, hogy ez az idő, ami elé vágyódva tekintek, minél előbb felvirradjon ránk.*⁴

Ezt a fontos kapcsolatot kereskedelmi szálakkal is megerősítette. Közvetítésével a nádor tenyészdisznókat vásárolt tőle. *Egy kéréssel bátorkodom Főméltóságodhoz fordulni, és pedig a Császári és Királyi Őfelsége, József főherceg, Magyarország nádora, a Császár és Király Őfelsége testvérének nevében kérem, hogy sertéstenyészetéből 3 ártány és 12 emse tenyészdisznót hálával kifizetett ellenszolgáltatás fejében átengedni kegyeskedjen. A Duna Múzeum Széchenyi Gyűjteményében fennmaradt egy levél, amelyben annak az uszálynak a rajza található, amelyet a disznók szállítására alakítottak ki.*⁵

1833 júliusában felkereste Obrenovics testvérét is: *Zimonyi rövid tartózkodásomat felhasználtam még arra, hogy Obrenovics Jefremet, Milos fejedelem testvérét meglátogassam, aki céljaink tekintetében felettébb barátságosnak mutatkozott, és engem testvérének [Milosnak] az övével megegyező érzelmeiről szentül biztosított.*⁶

⁴ MVM 28.17.661.

⁵ MVM 28.17.671.

⁶ MVM 28.17.681.

1835. január 26-án Pestről néhány font francia dohányt küldött Milos Obrenovicsnak, két nappal később datált levelében pedig arról biztosítja őt, hogy Bécsben dicsérettel emlegette tevékenységét.⁷

A kapcsolat-építésben a gőzhajó is szerepet kapott. Obrenovics 1835. június 5-i leveléből idézek: *Elhatároztam, hogy Konstantinápolyba utazom, és ez ügyben már valamennyi intézkedést meg is tettem. Mivel azonban vízi úton szándékozom utazni, már csak az marad hátra, hogy erre a célra egy gőzhajót szerezzek. Szeretné, ha Széchenyivel együtt utazhatna, hogy 'a Duna szikláinak eltávolítását illetően eljárhassanak'.[...] Ha pedig a körülmények Méltóságodnak nem teszik lehetővé, hogy erre az útra velem a közeli jövőben vállalkozhasson, úgy nagy barátsággal arra kérem Méltóságodat, hogy a megbeszélt időre küldjön értem egy gőzhajót Kladovóba, hogy vele Galacig utazhassam, ahol engem a konstantinápolyi utam további szakaszára egy külön hajó vár.*⁸

A Duna bal partján Széchenyinek Havasalföld területén kellett dolgoznia, amely formailag a török birodalom része volt, de közigazgatási autonómiával és orosz protektorátus alatt.⁹ Széchenyi idejében fejedelme az orosz-barát **Alessandru Ghika** volt. Vele kezdetben nem volt olyan felhőtlen a kapcsolata, mint Obrenoviccsal. Előbb az okozta a bonyodalmat, hogy a gőzhajókat akkor is vesztetzárra kényszerítették, amikor nem kötöttek ki a Duna jobb partján. 1834 novemberében pedig a

⁷ MVM 28.17.658.

⁸ MVM 28.17.666.

⁹ Az1829. évi Drinápolyi szerződés értelmében.

cserneci körzeti megbízott a Vaskapuba küldte egyik rendőrtisztjét, hogy leállítsa a munkálatokat. *Semmi sem tudja csökkenteni a bizalmat, amelyet az Ön jellemének nemessége sugall – írja Széchenyi Ghikának –, és soha nem fogom elhinni, hogy ez a parancs Öntől indult el, mivel Ön annyi jóságot mutatott irányomban, és megígérte pártfogását. Úgy tűnik, hogy valami tévedésnek kell lennie, amely remélem, rövidesen tisztázódik. Nincs más hátra, mint reménykedni, hogy a Duna vize, amely kicsit megduzzadt, újból leapad, és a Vaskapunál a sziklákba utat tudok vágni.*

Majd – mintegy követendő példát – megemlíti Obrenovics támogató magatartását, aki körülbelül négy hete *több mint 1000 emberrel elkezdte a Duna ágyának kikotrását, zavar nélkül, és anélkül, hogy bármiféle engedélyt is várna.* Mindezek előtt még egy másik fontos hírt is megpenget: *az ottomán porta kedvezően viseltetik a Dunán végzett munkálataink irányában, és már elküldte tisztviselőjét, hogy tárgyaljon velem, aki, mint mondják, ebben a pillanatban már meg is érkezett Viddinbe.*¹⁰ Egy hét múlva megírta válaszát Ghika, amelyben biztosítja Széchenyit, hogy oláh területen dolgozhatnak.¹¹

1835. június 10-én kelt rövid levelében Széchenyi a fiatal Schoefft Ágostont ajánlja Ghika védelmébe, és egy érdekes utasításról tesz említést: *Sokat foglalkozom Fenséged utasításával, amelyet a tűzoltófecskendőkkel kapcsolatban adott, és nagyon örülnék, ha e tárgyban jelentést tehetnék Fenségednek.*¹² Ghika Széchenyi közvetítésével szerezte be Angliából a tűzoltófecskendőket, és az ő tanácsai szerint

¹⁰ MVM 28.17.662.

¹¹ MVM 28.17.43.

¹² MVM 28.17.667.

szervezte meg a bukaresti tűzoltóságot.¹³ Ezen szívesség bizonyára nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Ghika lassan „híve” lett Széchenyinek. *Őn mindig a legbarátibb fogadtatásra számíthat nálunk – írja egy évvel későbbi levelében –, és boldoggá tesz, ha alkalmam nyílik ennek bizonyítására. [...] Az oláh alkalmazottak a határon már rég megkapták a legpozitívabb parancsokat, hogy tartsák be gondosan az utasításokat, Önnek pedig mindenben adják meg az Önt megillető tiszteletet...*¹⁴

Széchenyi – és természetesen a DGT – Ghikával kapcsolatban is felhasználja a „gőzhajó-kártyát”. 1839 tavaszán Ghika Pestre utazott az Árpád gőzhajóval. Útját Széchenyi készítette elő. Március 20-án kelt levelében fejezi ki háláját Ghika: *Mulasztást követnék el, ha nem sietnék kifejezni Önnek legőszintébb köszönetemet mindazért a szeretetteljes figyelmességért, amelyet irányomban mutatott. Ennek a figyelmességnek köszönhetek egy nagyon kellemes, és a szárazföldi úton az évszakkal járó minden kellemetlenségtől mentes utazást.*¹⁵

Széchenyinek az oláh oldalon **Pavel Kiszeljov** tábornokkal is számolnia kellett, aki a cár helytartójaként parancsolt a térségben. Az Al-dunai munkákhoz meg kellett tehát szerezni Oroszország hozzájárulását is. Miután ezt a bécsi diplomácia elérte, Széchenyi mindjárt 1833 nyarán, tehát a munkálatok megkezdésekor sietett erről és terveiről Kiszeljovot tájékoztatni. Vele nem törekedett baráti kapcsolatot kiépíteni. Levele hivatalos, tárgyilagos és tartózkodó: *Mellékelten küldöm Őfensége, az orosz császár nagykövetének a levelét, s megragadom az alkalmat, hogy értesítsem Önt, miszerint holnap*

¹³ Gróf Széchenyi István al-dunai diplomáciai kapcsolatai. Összeállította: Mészáros Vince. Budapest, 1991. 80.o.

¹⁴ MVM 28.17.40.

¹⁵ MVM 28.17.38.

*jobb, irányításom alatt álló mérnök utazik Csernebe. Az az elképzelésem, hogy az egész nyár és ősz folyamán ott tartóztatom őket azon utasítással, hogy készítsék el a Vaskapu térképét és helyszínrajzát, és végezzenek mélységméréseket. Azzal a kéréssel fordulok Excellenciádhoz, hogy szíveskedjék utasítást adni avégett, hogy az említett mérnökök megkapjanak minden segítséget és minden szükséges támogatást, amelyet jószomszédainktól remélünk. Ezen bevezetés után ecseteli a Duna hajózhatóvá tételének az Orosz Birodalomra is áldásos voltát. Majd az a Széchenyi, aki már tíz évvel korábban meg hasonlással fordult el a katona-élettől, most, a tábornok előtt, katona-voltára hivatkozik: Nem vagyok diplomata, Excellenciás Uram, egész életemet katonai szolgálatban töltöttem, gyűlölök minden kertelést...*¹⁶

Az Al-dunai szereplőknek érdekes tagja az **orsovai pasa**. Bár nehézségeket gördít Széchenyi útjába, az embernek mégis az a benyomása, hogy a két ember szimpátiával viseltetik egymás iránt. Széchenyi nem közvetlenül az ismeretlenségből állít be hozzá. Előbb Philippovich századost kérte meg, hogy közvetítsen, aztán Szlavónia főparancsnokát, Br. Radossevichot, aki őt Horvátországból jól ismerte, és sok szívességet is tett neki. *Ő is beszélt vele – olvashatjuk Ottenfels-Gschwindtnak írt jelentésében – (én ugyanis meghúzódtam a háttérben), s most röviden szeretném Nagyméltóságodnak mindannak lényegét elmondani, amit a pasa magáról közölt.*

*„Ha uramtól parancsom volna rá, én magam is segítenék nekik.”
„Volna csak két feje az embernek, könnyebb volna bármit is kockáztatni – mivel azonban csak egy feje van, nagyon kell rá vigyázni.”
„Lövetni rájuk nem fogok, amikor dolgoznak, de szabad kezét se adhatok nekik.”*

¹⁶ MVM 28.17.664.

Aztán, amikor Széchenyi munkásainak hajói az erőd alatt elúsztak, teátrálisan mégis azzal fenyegetőzött, hogy lövetni fog rájuk. Széchenyi, miután tudta, hogy a pasa tulajdonképpen félelemből ellenkezik, kibúvót kínált fel neki. A Bécsből erre a célra beszerzett dokumentumra hivatkozik: *Pasa Úr! Abból az írásból, amelyet volt szerencsém Önnek küldeni, kitűnt, hogy a két nagyhatalmú kormányzat rég megfogalmazott egyezsége alapján kaptam én az osztrák császár Ófelségétől a parancsot, hogy a Duna szorosaiban – amelyek részben árvizek okozói az osztrák tartományokban, részben pedig mert ezerszeresen megnehezítenek minden kereskedelmi forgalmat –, a szóban forgó munkálatokat megkezdjem.*

Ezen bevezetés után ráijeszt: *Ön azonban figyelmen kívül hagyva számos folyamodványomat, azt használva ürügyül, hogy nincsenek erre vonatkozó utasításai, minden támogatást megtagadott, ami engem annál váratlanabbul és fájdalmasabb ért, mivel a két nagyhatalom igaz és őszinte barátságáról mélységesen meg voltam győződve, és sohasem hittem volna, hogy míg az én kormányzatom az Önről oly becsületesen és őszintén vélekedik, addig az Ön kormányzata csak ígér, de semmiféle beleegyező, sőt még elutasító parancsot sem ad, ami az én nyelvismeretem szerint egyenlő a szószegéssel.*

Ezt követően egyenesen felszólítja, hogy vállalkozását támogassa, és azon legyen, hogy kormányának igazi szándékát minél hamarább megismerhesse.¹⁷

Széchenyi erélyes fellépésének és az osztrák diplomáciának köszönhetően Ottenfels-Gschwindt 1833. szeptember 8-án arról értesíti Széchenyit, hogy a Porta hozzájárult a Vaskapuban végzendő robbantásokhoz is.¹⁸

Ha Széchenyi Al-Duna-szabályozó buzgalmát tekintjük, Metternichnek a bevezetőben idézett szövege: *Ez a Széchenyi azt gondolja magáról, hogy ő fedezte fel a Dunát*, nem is tűnik olyan abszurdnak. Gondoljunk csak a már ugyancsak idézett saját szavaira: *Ha levágják szárnyaimat – a lábaimon járok. Ha levágják lábaimat – a kezemen megyek. Ha azokat is kitépik, hason fogok csúszni.* Az őt jól ismerő barátja, Waldstein János ezt az elszántságot érezte meg, amikor a *Széchenyi, a Duna lovagja* képét megfestette.

¹⁷ MVM 28.17.678.

¹⁸ MVM 28.17.48.

Waldstein János „Ne ringassuk magunkat illúziókban!” feliratú baráti karikatúrája a Duna hajózhatóvá tételén fáradó Széchenyiről.

Az idézett levélrészletekkel az Al-Duna-szabályozásnak valamint Széchenyi István egyéniségének egy kevésbé ismert oldalát szerettem volna megmutatni. Miként láttuk, az Al-Duna számos nemzet és politikai hatalom érdekszférájába esett. Ezért a DDSG hajói és Széchenyi vállalkozásának hajója nemcsak a Vaskapu sziklazátonyain akadhattak fel. A diplomáciai zátonyok még veszedelmesebbek voltak a vállalkozás szempontjából. Ezeknek az akadályoknak az eltávolítására, csak az az ember volt képes, aki igaz jóindulatával, és azon meggyőződésével, hogy a Vaskapu megnyitása valamennyi, a térségben élő nemzetnek érdekében áll, diadalmaskodott a széthúzáson és a kicsinyes ellenségeskedéseken. Tettének nagyságát kortársai is felismerték. Érdemeinek elismerésül a DDSG legszebb és legmodernebb hajóját róla nevezte el, a Duna bal partján megépült út ugyancsak az ő nevét kapta.

A szerb költő, Jovan Jovanovics pedig így méltatta őt:

*Ünneplünk az ünneplőkkel, / Hisz elsőnek törekedtél, / Ne legyen itt más, csak testvér.*¹⁹

A moldvai fejedelem jogtanácsosa, Flechtenmacher Christian ódában dicsőítette az Al-Duna népeinek is áldást hozó tettét. Míg sorait idézzük, tisztelettel emlékezünk Széchenyinek a nemzeteket egymáshoz közelebb hozó tetteire halálának 150. évfordulóján, egyben szomorúan kérdezzük magunkban, hol lappang manapság az a szellemiség, amelyet Flechtenmacher Széchenyi által megvalósulni látott: *Dics s örököld koszorú / A csodálatos hősé, / Ki fűzte Kelet s Nyugatot / Testvéri ismerőssé.*²⁰

Budapest, 2010. május

Deák Antal András
történész, főmuzeológus
Duna Múzeum

¹⁹ Zmaj nevű szerb folyóirat. De gyászolja őt az első szerb irodalmi folyóiratnak, a Szrbszkij Letopisznek 1860. évi nekrológja is.

²⁰ MVM 28.17.346.